

DE ROSDOEK

heemkundige studiekring
DE ACHT ZALIGHEDEN

D E R O S D O E K

aflevering 10, september 1977

Redactie :

C. Cornelissen, Nieuwstraat 74, Eersel
F.A. van Dijk, Odradastraat 26, Eersel
Mej. C. van Leersum, St.Jansstraat 55, Duizel

Opmaak en verzorging :

L. Vermeulen, Blokstraat 15, Bergeyk

TEN GELEIDE.

Het verenigingsjaar 1977 is, na de onderbreking die door de vakantiemaanden optreedt, verdergegaan. De excursie naar de grootse Rubens-tentoonstelling in Antwerpen, is voortreffelijk geweest. Helaas hebben nogal wat leden nul op rekest gekregen : de bus was erg gauw vol.

Inmiddels is ook de besturendag van "Brabants Heem" achter de rug. De nieuwe opzet is goed bevallen : de verslagen van de secretaris en penningmeester waren reeds tijdig vóór de vergadering verzonden, zodat er meer tijd overbleef voor het wezenlijke : het woordenboek van de Brabantse dialecten en de financiële moeilijkheden daaromtrent; wat kan "Brabants Heem" doen aan de nog steeds dreigende bestuurlijke verdeling van Noord-Brabant; in onze provincie is een dringende behoefte aan een historische studierichting op universitair niveau. Het bestuur van onze kring heeft zich bereid verklaard de actie "Brabant Eén" van harte te steunen. De heer T. Kappelhof is, binnen het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, de begeleider van de regionale geschiedbeoefening geworden. Het bureau is gevestigd op de Parade 17 in Den Bosch.

Voor het grote projekt dat onze kring heeft aangepakt n.l. de inventarisatie van de kerken en torens die tot de Kempische gotiek gerekend worden, heeft de Stichting "Brabants Heem" ons een stevige subsidie toegekend : we kunnen daarom met een gerust hart flink aan de slag.

Als deze werkgroep goed draait, beginnen we met de inventarisatie en het onderzoek van de toponiemen. Ook hieraan is privé of in kleiner verband dan ons verenigingsgebied groot is, al veel gedaan. De

De volgende Rosdoek verschijnt medio januari 1978.

Copy wordt ingewacht tot uiterlijk 1 december 1977 bij één der redactieleden.

"werkgroep Reusel" is hiermee al ver gevorderd. Omdat Pater Dagobert zijn functie als secretaris van "Brabants Heem" door te drukke werkzaamheden heeft moeten neerleggen, is het secretariaat overgegaan naar onze voorzitter, de heer C.H.J. Cornelissen. Wij wensen hem veel succes en vooral sterkte toe.

Het bestuur.

KOMENDE AKTIVITEITEN.

Als deze Rosdoek verschijnt is de eerste activiteit al achter de rug, n.l. onze excursie naar Antwerpen op zondag 4 september.

Dan komt :

- vrijdag 7 oktober : de viering van het 30-jarig bestaan van de kring. Het programma hiervoor krijgt u t.z.t.
- dinsdag 22 november : lezing door W. Knippenberg. Het onderwerp zal nog nader worden vastgesteld.
- dinsdag 13 december : lezing door C. van Berendonk over Heraldiek. Deze avond wordt gegeven in Bergeyk in samenwerking met de stichting Eicha.
- donderdag 19 januari : jaarvergadering
ri 1978

Nadere bijzonderheden over deze en eventueel volgende avonden, zullen tijdig worden bekendgemaakt.

Het bestuur.

1947 - 1977

30 JAREN HEEMKUNDIGE STUDIEKRING

" DE ACHT ZALIGHEDEN "

Bij de voorbereidingen tot de herdenking van het 30-jarig bestaan van onze Kring, werd de suggestie gedaan om in de Rosdoek eens iets te schrijven over het wel en wee van de Kring in die voorbije 30 jaren.

De suggestie sloeg meteen aan en na enig heen en weer gepraat - zoals dat dan meestal gaat - kreeg ondergetekende het verzoek om een poging daartoe te doen.

En al zal het U bij het lezen van dit artikel - en mogelijk nog een in het volgend nummer - opvallen, dat geen zaken van wereldformaat te vertellen zijn, wellicht komt U - ook met mij - tot de konklusie dat er in de bedoelde periode veel is gebeurd.

Dit konstateren geeft U, geachte lezer, hopelijk een stimulans om het eenmaal begonnen werk, mede krachtig door te zetten. Niet dat dit artikel hiertoe geschreven is, maar als er in dit opzicht iets mag blijven hangen is dit tegelijk leuk meegenomen.

De Kring - voluit omschreven als Heemkundige Studiekring "De Acht Zaligheden" - is opgericht op 25 juni 1947.

In het allereerste nummer van ons - thans drie-maandelijks - tijdschrift Brabants Heem (no. 1 jan-mei 1948) lezen we dat de Kring op dat moment 63 betalende leden telde.

Als bestuursleden worden vermeld :
de heer P. van Eyndhoven, te Netersel, voorzitter; toegevoegd wordt hierbij : Hoofd der School en lid van de Staten van Noord-Brabant;
de heer G. Beex, A.103 te Hoogeloon; en
mej. Ma.Ca. van Loon, A.76 eveneens te Hoogeloon.

Ten aanzien van deze laatste staat in mijn exemplaar van bedoeld nummer in inkt bijgeschreven: "mistake off course". U zult het reeds hebben begrepen, dat het moest zijn: mej. Ma.Ca. van Hoof. Zij was de eerste secretaresse/penningmeesteresse van de Kring, een functie die zij vele jaren en met grote ijver en accuratesse heeft vervuld.

In de eerste kroniek springt reeds direkt de bijzondere belangstelling voor de archeologie naar voren. Een belangstelling die naar zou blijken gedurende vele jaren de extra aandacht van de Kring zou behouden.

Vermeld worden reeds meteen een tiental excursies binnen het Kringgebied, meestal per fiets en deels wandelend, op zoek naar grafheuvels, artefacten e.d. Het waren met name ook deze activiteiten die mede geleid hebben tot de vele campagnes opgravingen die er binnen onze Kring zijn uitgevoerd: Hoogeloon, Eersel, Bergeyk, Vessem, Knegsel, Veldhoven, Bladel en niet te vergeten Oerle. De functie in het bestuur van de heer G. Beex is hieraan uiteraard ook niet geheel vreemd geweest.

Het is dit deel van de algemene heemkunde dat "De Acht Zaligheden"- ook op het gebied van de wetenschap - bekendheid heeft bezorgd.

In de vele publikaties die er op dit gebied zijn verschenen over onze streek, ontmoet men sporen van activiteit van de Kring.

Bij het op 9 april 1964 te Brussel gehouden archeologisch symposium, waar een groot aantal archeologen uit diverse Europese landen aan deelnam, bezochten deze een opgraving te Eersel en brachten ook een bezoek aan de gerestaureerde grafheuvels te Oerle.

Tijdens de daarbij door het Gemeentebestuur van Eersel, in samenwerking met onze Kring, aangeboden Brabantse koffietafel, werd deze daadwerkelijke inbreng duidelijk vermeld en geprezen.

Ontelbaar vele malen ook zijn deze grafheuvels het doel van excursies voor vakvrienden, Kringen, Overheidsinstanties en partikuliere belangstellenden, zowel in groepsverband als individueel. De hierbij door kring-bestuurs-leden te verzorgen explicatie draagt bij tot de verbreiding van de kennis van de eigen omgeving.

Deze kennis overigens werd ook meermalen uitgedragen middels het verzorgen van tentoonstellingen. In de loop van de jaren 1962-1964 werd in een cyclus een expositie ingericht achtereenvolgens te Eersel, Luyksgestel, Veldhoven, Bergeyk en Bladel. Naast archeologica werden ook andere zaken geexposeerd. Bijzondere belangstelling ondervond hierbij steeds de hoek waar ruimte was benut voor boeken uit deze omgeving, publicaties e.d..

Ten gerieve van de vele nieuwe bewoners in ons gebied werden deze tentoonstellingen steeds aangevuld met een inleiding over het ontstaan en de ontwikkeling van de plaats en/of omgeving.

Mede door de publiciteit in de verschijnende dag- en weekbladen zijn deze activiteiten voor de Kring steeds bijzonder positief geweest.
(wordt vervolgd)

Th. H. v.d. Ven.

CASTERSE VELDNAMEN IN DE 18e EEUW. (vervolg)

Zoals in het vorige nummer van de Rosdoek aangekondigd, vindt U op de volgende bladzijden de bij het artikel van de heer J.J.A. Buylinckx behorende bijlage.

Teneinde verbrokkeling van het totale artikel te voorkomen, is de redactie teruggekomen van het idee om de bijlage in gedeelten te publiceren.

Nr.	Namen van de eigenaars van de rogge. 8)	Naam van de akkers waar de rogge stond. 9)	Grootte van de percelen rogge.	
			Lopense	Roeden
1.	Aa (A), Andries van der	De Papenacker	1	35
		De Langen Bogt	1	25
		Het Aengelag	1	
		De Hoogacker	2	15
2.	Aa (A), Antony van der	De Hoogacker	1	
		De Vroukensacker	1	12
3.	Adriaans, Jan Laurijs (Louwrijs)	Den Bogt	1	
		De Smetsacker		25
		De Geer		25
		De Heesacker	1	12
		De Breemacker	2	
		De Geerbogt	2	
4.	Adriaans, Jennemie weduwe van Peter	Het Poeken	2	
		De Wyenbogt	1	
		In den Bogt	2	
		Het Poeke	1	25
		De Jorisacker	1	25
5.	Adriaans, de weduwe van Martinus	De Grootacker	5	
		De Dytelacker		25
6.	Beex (Beecx), Adriaan	De Nieuwe Bogt	1	25
		De Noulant	2	25
		De Grootte Paepenacker	7	
		De Krunt	1	40
7.	Beex (Beecx), Jan	De Hogenbogt	3	25
		De Klijne Papenacker	2	
		De Klijne Noulant	2	25
		De Klijne Paepenacker	1	
		De Hoogacker	5	
		De Hogenbogt	1	
		De Veltacker	2	
		De Potacker	4	
De Veltacker	1	25		
8.	Broek, Joris van den	Den Bogt	2	
		In den Bogt	1	
		Het Klyne Heyvelt	1	15
		Het Poeke	1	12
9.	Broek, Peter van den	De Dystelacker		20
		De Broekstreep	2	
10.	Broek, Willem van den	In de Kusterye	2	
		De Veltacker	1	25
		De Langenacker	2	25
		De Hasenberg	2	
		De Steenbogt	2	25
11.	Coolen (Koolen), Jan	't Aengelag	2	
		De Noulanten 10)	3	
		De Neus	1	
12.	Corstiaans, Corstiaan	Het Doel	2	
		De Vlashof	1	
		De Heesacker	1	
		De Korte Vooren	1	25

- 6 -

- 7 -

Nr.	Namen van de eigenaars van de rogge. 8)	Naam van de akkers waar de rogge stond. 9)	Grootte van de percelen rogge.		
			Lopense	Roeden	
13.	Couwenberg (Kouwenberg), Jan	De Jorisacker	1	25	
		De Langacker	4		
		De Vroukensacker	1		
14.	Deenen, Jan	Het Gelut		25	
15.	Dirkx (Dircx), Gijsbert	De Breemacker		35	
		De Pankenbogt	1		
		De Geerbogt	2		
		De Broekstreep	2		
16.	Dirkx (Dircx), Peter	De Hasenberg	1	25	1
		De Dieltjensbogt	1	25	
		Het Drieske	1	36	
17.	Doorn, Wouter van	De Veltacker	2	4	
18.	Driedonx (Dridonx), Jan	De Hoogacker	1		
19.	Driedonx (Dridonx), Maria	De Pankenbogt	1		
20.	Dijkmans, Jacobus	Het Gelut	1	20	
		"Op den acker aan een weg"	1	25	
		De Hulsbos	2		
		De Noulanden 10)	3		
21.	Dijkmans (Dijckmans), Mathijs	In den Bogt	2	15	
		De Noulant	2		
		De Vroukensacker		35	
22.	Fabry (Fabrie, Fabri), de weduwe van Jacobus	Het Bugtje	1	12	
		Het Steeken	1	12	
		De Platten Dries	1	25	
23.	Fabry (Fabri, Fabri), Klaas (Claas, Nicolaas)	De Kustery	1	25	
		In 't Klijn Heyvelt	1	20	
		De Krommen Bogt	5	20	
24.	Fabry (Fabri), Willem	De Hasenberg	2		
		De Langacker	2		
		De Heyacker	2		
25.	Gompel, Louwres (Lowies, Lowis) van	De Veltacker	2	15	
		De Voorsten acker	2		
		De Steenbogt	2	25	
26.	Hoex (Hoecx), Willem	De Hoogacker	1		
		De Pankenbogt	1		
		De Hoogacker	1		
		Het Poeke	2		
		De Kerkedreef		36	
27.	Jacobs, Gerrit Martinus	Het Poeke	1		
		De Dieltjensbogt	1	25	
		De Heyacker	1		
		Het Slukke	1	12	
		De Grootacker	1	25	
28.	Jacobs, Willem Martinus (Martinis)	De Steenbogt	1	12	
		De Hasenberg	1		
		De Heyacker	1	25	
		De Heyacker	1		
		Het Slukke	4		
	Het Drieske	1	36		

Nr.	Namen van de eigenaars van de rogge. 8)	Naam van de akkers waar de rogge stond. 9)	Grootte van de percelen rogge.	
			Lopense	Roeden
29.	Jansen (Janse), de weduwe van Dirk Claas (Klaas)	De Hogenbogt	2	
		De Langenbogt	1	
		De Paaracker	3	
30.	Leppens, Peter	De Hoogacker	2	
		De Veltacker		36
		De Neus	1	15
		De Heester	1	
		De Langacker	2	
31.	Loots, Peter	Het Slot	1	
		De Neus	1	
32.	Martens, Arnoldus Baltus	Het Groot Heyvelt	1	25
		De Aenstede	1	20
		Het Aengelag	2	25
		De Hoogacker	1	
33.	Mollen (Molle), Adriaan	In den Bogt		25
		De Nieuwe Bogt	1	12
		De Langacker	2	25
34.	Mollen (Molle), Hendrik	Het Groot Heyvelt	1	
		De Aenstede	2	20
		De Hoogacker	1	25
		De Veltacker	1	25

- 10 -

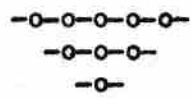
35.	Mollen (Molle), Jan	De Kruijsacker	1	10
		De Geer	1	
		't Busken	1	
		De Hasenberg	2	25
		De Geerbogt	1	12
		De Voorsten Acker	1	25
		De Jorisacker	1	25
		De Jorisacker	1	36
		De Grootacker	2	
		De Steenacker	1	
36.	Mollen (Molle), Jan Corstiaan	De Hasenberg	1	25
37.	Mollen (Molle), Klaas (Claas)	De Noulant	1	
		De Hoogacker	2	15
		De Hasenberg	3	
38.	Mollen (Molle), Willem	De Voorsten Acker	1	
		Het Bugtje	1	25
39.	Peters, Wouter	De Heesacker	1	8
		"Op den acker gent. ..." (sic)	1	
		De Langeacker	2	
40.	Rooy, Jan van	Het Steeke	1	25
		De Langacker	1	25
		De Koppenacker	1	25
41.	Schippers, de weduwe van Willem	Het Gelut	1	25
42.	Sprang, Cornelis van	De Smitsacker	1	25
		De Breemacker	1	
		De Nieuwenbogt		35
		Het Bugtje	1	

- 11 -

Nr.	Namen van de eigenaars van de rogge 8)	Naam van de akkers waar de rogge stond. 9)	Grootte van de percelen rogge. Lopanse Roeden
43.	Steensel, Luycas van	De Hasenberg	2
		De Hoef	2
		Het Poeke	3
44.	Timmermans, Jan	De Veltacker	1
45.	Wouters, Jan	De Myenbogt	1
		Het Slot	4
		De Klijnen Papenacker	2
		De Hoevehof	2
		De Heesacker	2
		De Hogenbogt	3
		De Veltacker	2
		De Sanacker	2
		In het Aengelag	2
		De Platten Dries	2
46.	Wouters, Jan Jacob	De Veltacker	1
		De Dystelacker	1
		De Langeacker	5
		De Heyacker	1

Noten.

- 8) In de hierboven genoemde archiefstukken worden de namen van de eigenaars soms op verschillende manieren geschreven terwijl het duidelijk dezelfde personen betreft. De schrijfwijze die het meest voorkomt is aangehouden terwijl de varianten, tussen haakjes, erachter geplaatst zijn.
- 9) De toponymen worden in de akten (zie noot 1) bijna altijd voorafgegaan door de zinsnede "op de(n) acker".
- 10) Dit perceel rogge is van Jan Coolen en Jacobus Dijkmans tesamen.

DE PAARDEBLOEM IN DE KEMPEN

In onze Kempen komen grosso modo drie benamingen voor de paardebloem voor. Op de eerste plaats komt péérdebloem (perdsbloem) in het hele gebied voor. In Reusel en Hoge en Lage Mierde echter pas zeer recent. We moeten hier aan uitstraling van andere Kempische dialecten denken of aan verstrektaling van het Nederlandse woord paardebloem. De betekenis van paardebloem is niet hetzelfde als van péérdebloem. De naam paardebloem slaat op de

gehele plant, terwijl met péérdebloem uitsluitend het bloemgedeelte (eventueel met stengel) bedoeld wordt. Deze benaming is daarom seizoengebonden. Als je het pluis van de paardebloem in één keer weg kunt blazen word je honderd jaar. Het is zeker de moeite waard het eens te proberen.

De tweede benaming, die in elk geval in Reusel en de beide Mierden voorkomt (en in het Belgische deel van de Kempen het gewone woord is) is pisbloem. Ook deze benaming slaat uitsluitend op de bloem.

De derde benaming die in onze Kempen voorkomt is ganzetong (gangstong). Dit woord slaat op de bladeren met de wortel. De Kempische zin "Ik ga péérdebloemen plukken" betekent iets anders dan "Ik ga ganzetongen snijden". In het eerste geval plukt men de bloemen met stengel byv. om er een boeket van te maken of om er het pluis af te blazen. In het tweede geval heeft men de bladeren en de wortel op het oog, die als konijnevoer gebruikt worden. Het verschil in gebruik is er waarschijnlijk de oorzaak van dat twee woorden voor dezelfde plant (maar niet voor hetzelfde gedeelte van de plant) naast elkaar zijn blijven voortleven. Het heeft namelijk niet veel zin om met twee woorden hetzelfde aan te duiden. In dergelijke gevallen is een van beide woorden ten dode opgeschreven, zo efficiënt is een dialect wel.

Paardebloem is eigenlijk niet zonder meer te vertalen in péérdebloem of ganzetong. Het dialect kent twee termen waar het Nederlands er maar één heeft. Het dialect is dus minder abstract maar wel analytischer. Omdat deze dubbele terminologie aan betekenis aan het inboeten is in het moderne dialect - er wordt nog maar weinig konijnevoer geplukt - is dit systeem aan het afbrokkelen. De naam pisbloem verdwijnt omdat veel mensen "pis" geen beschaafd woord vinden. De naam ganzetong verdwijnt omdat de paardebloem als konijnevoer uit de tijd raakt.

Van de vormen péérdebloem en perdsbloem verdwijnt vooral de tweede, omdat de eerste het beste aansluit bij het Nederlandse paardebloem. Bovendien krijgt péérdebloem steeds meer dezelfde betekenis als paardebloem. We zien ons dialect hier veranderen onder invloed van het Nederlands, maar ook omdat het niet functioneel meer is.

Hoe kunnen we nu het ontstaan van bovengenoemde bloemnamen verklaren ?

Wat heeft een paardebloem met paarden te maken, deze dieren zijn namelijk niet bepaald liefhebbers van paardebloemen. In vroeger tijden werden sommige diernamen aan een woord toegevoegd om er een ongunstige betekenis aan te geven. Het woord hond heeft nu nog deze functie, vergelijk hondeweer en hondebanaan. De naam péérdebloem is ontstaan in een tijd dat het woord perd nog volop gebruikt werd om aan een woord een ongunstige gevoelswaarde te geven. De péérdebloem was niet geschikt om als voedsel of medicijn te dienen (althans dat dacht men) en derhalve waardeloos. Het is daarom ook geen wonder dat péérdebloem geen bladbenaming werd maar een bloembenaming.

En nu het woord ganzetong. De Bont vermeldt voor Oerle uitsluitend gangstong, terwijl ik in Reusel alleen bij enkele oudere mensen gangstong opgetekend heb. Of gangstong nog in andere plaatsen voorkomt, is mij niet bekend. We hebben hier met een klankontwikkeling (van n naar ng) te doen die mij uitsluitend in dit woord bekend is. In sommige wettelijke dialecten is deze klankontwikkeling heel gewoon, vgl. de volgende zin uit Boeren-Gezelschap van Bredero :

Wangt ouwe Frangs, die gaf ze 'n gangs
(Want oude Frans gaf ze een gans)

De benaming ganzetong kan samenhangen met de vorm van de bladeren, maar de plant schijnt ook wel door ganzen gegeten te worden. Dit kan de oorzaak zijn dat deze naam te onzent als bladbenaming in zwang gekomen is.

Van het woord pisploem zijn een aantal oudere vormen bekend.

- 1536 pisse en licit (licit is de oude vorm van lit = bed)
- 1544 pissenlicit
- 1573 pissebedde (een vertaling van bovenstaande vorm)
- 1599 pis-bedde
pisploem (een veralgemening van pisbedde)

In de 16e eeuw ontstond in Parijs en omgeving de gewoonte om paardbloembladeren als sla te gebruiken. Deze gewoonte heeft zich naar het noorden uitgebreid, maar is waarschijnlijk alleen onder de armere bevolking gemeengoed geweest. "De aarme vroukens ende boeren kinderen plucken in de beemden omtrent de molhopen de ionghe soheuten van dit cruydt die half overdect zijn vander eerden ende daerom gelijk de witte endivie ghebeurt te lieffelicker ende min bitter zijn de welcke sij in salaet eten oft inde soppe doen" (Dodonaeus, Cruijdt-Boeck, Leiden 1608).

Al gauw bleek de hinderlijke bijwerking die vooral bij kinderen leidde tot veelvuldig bedplassen. "Maer dit cruydt stopt dan de camerganck ende opent de darm aderkens ende daerdoor comter meer pisse inde blase gesoncken dan de ionghe kinderen wel machtig zijn in te houden in sonderheydt als sij slapen waerom sij daer door onwetens ende tegen heuren danok in t bedde pissen ende om die oorsaecke wort dit cruydt pissebedde geheeten".

Ons woord pisploem komt dus van pisbed, wat weer een vertaling is van een oudere vorm van het Franse pissenlit. De associatie pis met de gele paardbloem kan er de oorzaak van geweest zijn dat de pisploem een bloembenaming geworden is en geen bladbenaming.

Reusel, augustus 1977

W. van Gompel.

--o-o-o-o-o--
-o-o-o-
-o-

TYPEN EN SCHETSEN UIT

HET DORPSLEVEN (slot)

Het verhaal van ALEX.

Even als zijn naamgenoot, de vermaarde Alexander de Groote, scheen hij enkel uit vuur en vlam te zijn samengesteld. Een flinke en struische knaap met donkerbruin haar en levendige oogen.

Zoolang men hem met rust liet en niet zijne zienswijze tegenstreefde, was Alex een allerbeste jongen en tot meer dan eene edelmoedige handeling in staat. Maar o wee de kameraden, die het waagden hem te plagen of met hem te twisten! Aanstonds, zonder verdere oorlogsverklaring, pakte Alex zijn tegenstanders aan en deed hen de kracht zijner spieren en vuist gevoelen.

Weinige dagen gingen er voorbij zonder dat Alex met den eene of andere overhoop lag, en als ergens onder de jongens eene vechtpartij plaats had, was hij gewoonlijk een der medewerkende leden.

Ik herinner mij nog steeds een onbetaalbaar tafereeltje. 't Was bij gelegenheid van kermis. Een harmoniegezelschap van grooten bestond er toen nog niet in 't dorp, maar de jeugdige knapen hadden toch zoo iets van dien aard opgericht. Gerrit Paans had een harmonika, waarop hij in 't geheel niet slecht speelde; een andere kameraad had tehuis een ouden bombardon gevonden; anderen nog hadden blikken fluitjes of keteldeksels, welke voor cymbalen dienden en Piet Maas had de trom der gilde ten gebruike gekregen. Eindelijk voor de groote, de zoogenaamde turksche trom, had men bij den bakker een onmetelijken doofpot geleend uit ijzerplaat vervaardigd.

Met goede woorden had men Alex kunnen overreden om de drager dier turksche trom te zijn.

Gedurende een minuut of vijf ging alles heel wel en het festival beloofde schitterend te wezen. Doch opeens, ik weet niet meer waarom, wordt Alex door een der muzikanten in zijn eigenliefde gekrenkt. Eerst worden er wat grove woorden geuit, doch de stoet marcheert nog voort en de harmonie speelt immer door. Allengskens echter wordt Alex al meer en meer giftig; de kameraden geven geen attentie meer op de muziek doch aanschouwen met de grootste belangstelling de ruzie, die al meer en meer stijgt, tot dat eindelijk Alex zijn tegenstander bij de haren grijpt en beiden op den grond neertuimelen, de eerste steeds met de turkschen trom op zijn rug.

Daarmede was dien keer het festival afgelopen.

Alex was niet enkel de schrik voor de jongens van

zijn leeftijd. Het kon hem weinig schelen wien hij tegen zich had; elke beleediging hem aangedaan wilde hij wreken.

Zoo stond hij op zekeren dag, uren lang, den dokter van het dorp af te wachten teneinde dezen, om ik weet niet welke reden, eene aframmeling te geven. En Alex was pas negen jaren oud.

Op een anderen keer lag hij in hinderlaag om zijne groote nicht eene volgens hem welverdiende straf toe te dienen. Zij slaagde er gelukkig in deze te ontwijken door, op heel flikflooienden toon, Alex te spelen.

Ja voor zoete woorden was Alex zeer gevoelig, en iemand, die gemeenzaam en vertrouwelijk met hem wist om te gaan, kon op zijne genegenheid en, desnoods, op zijne bescherming rekenen. Voor zijne vrienden te vechten en in de bres te springen beschouwde hij als iets edels en verhevens.

Alex had een neef, die ongeveer een jaar meer telde dan hij zelve, doch die, wegens zijn vreedzaam en tamelijk bedeesd karakter, vaak aan plagerijen bloot stond tot groot verdriet zijner moeder, wiens Benjamin en lieveling hij was. Eeensdaags toen Alex zich bij zijne tante bevond, zeide deze tot hem: "Alex, jongen, gij moest wat op onzen Jef letten, gij weet, de andere jongens doen hem zooveel leed aan".

"Maar, tante Kee", antwoordde Alex, "hij is ouder dan ik".

"Dat is wel waar", wedervervoer zijne tante, "maar gij, gij zijt sterk en onze Jef is maar een sukkelaar". Toen voelde Alex opeens heel de waardigheid der hem voorgestelde taak: op te treden als beschermer van een zwakkere dan hij, hoe edel en ridderlijk en hoe streelend tevens voor zijne eigenliefde!

Met een basterdvloek veel te grof voor zijne jeugdige jaren, maar die tenminste een onloochenbaar blijk geeft van de vastberadenheid zijner beslissing, roept hij eensklaps uit : "Zij moeten er eens durven aankomen"! Van dien stond af kon zijn neef Jef veel geruster naar school gaan.

Alex was dus op lange na niet zoo slecht als men uit zijne veelvuldige vechtpartijen zou hebben kunnen opmaken; wel buitengewoon heet van kop, doch een gouden hart. Hiervan nog volgend staaltje.

Op zekeren winteravond, toen hij met eenige makkers van zijnen leeftijd bezig was kaart te spelen, kwam opeens de treurige tijding aan dat zijn oom overleden was. De jeugdige knaap staakt aanstonds zijn spel, daar hij het onbetamelijk vindt om daarmee in zulk eene droevige omstandigheid door te gaan.

O.L.Heer zag zeker met welgevallen neer op deze goede gesteltenis zijner ziel, en, opdat de ondeugd dezelve niet zou besmetten, haastte Hij zich Alex van deze wereld weg te nemen.

Kort na het afsterven van Driekesoom begon, op zijne beurt, Alex ziek te worden, tot groote droefheid zijner familie en voornamelijk van tante Kee, aan wie hij onlangs zulke troostende en heldhaftige belofte had gedaan. Met rassche schreden naderde zijn einde en 't werd noodig zijn vader, die zich op dat oogenblik in het buitenland bevond, per telegram te ontbieden. Onderweg bad deze om van God de genade te verkrijgen zijn zoon nog bij zijne tehuiskomst in leven te zien. Zijn gebed werd verhoord, en zoodra hij de ziekenkamer binnentrad, riep Alex hem van zijn sterfbed toe : "Vader, in ben bediend". Dit waren bijna zijne laatste woorden.

Eenige dagen na de begrafenis sprak Mijnheer Kape-
laan ons in den catechismus over het stichtende
afschieden van Alex. Zijne woorden maakten diepen
indruk op ons. Hij zeide, onder andere, dat hij
gaarne zulk een schoonen dood voor zich zelven
wenschte.

Goede Alex, ik meen u, na zulke getuigenis van den
Priester, die u in uwe laatste oogenblikken heeft
bijgestaan, gerust te mogen vragen om, van uit den
Hemel, een beschermer voor ons allen te zijn, even
als gij eens zoo edelmoedig dien rol opnaamt ten
gunste van uw neef Jef.

-o-o-o-o-o-
-o-o-o-
-o-

F O L K L O R E rond het feest van

S I N T J A N D E D O P E R

op 29 augustus

Niet alleen het St. Jansfeest in juni, maar ook dat van 29 augustus, heeft een rijke, folkloretaditie.

Omdat de folklore bij menigeen weer midden in de belangstelling staat, wil ik graag in dit artikel het feest van 29 augustus en de daarmee samenhangende folklore uiteenzetten, hiermede tevens een belofte nakomend, die ik in 1972 heb gedaan toen onze kring het St. Jansfeest op die dag vierde.

Johannes, bijgenaamd de Doper, uit de stam van Aäron, zoon van de priester Zacharias en zijn vrouw Elisabeth, werd geboren ten tijde van koning Herodes Antipas, die hem in waarde hield en gaarne hoorde. Maar deze koning had zich schuldig gemaakt aan een schandelijke daad, door zijn eigen vrouw, de dochter van de Syrische vorst Aretas uit Damascus, zonder reden te verstoten en de vrouw van zijn broeder Philippus, Herodias genaamd, nog bij diens leven tot zich te nemen.

Dat is echtbreuk en bovendien een grote ergernis voor het hele joodse volk. Zonder vrees klopt de grote volksprediker aan bij de poort van het paleis, treedt voor de koning en zegt kortweg: "Het is u niet geoorloofd de vrouw van uw broer te hebben". Herodes liet toen Johannes onmiddellijk in de Machaerus-gevangenis werpen. Maar de ontuchtige Herodias, nog niet tevreden, dat Johannes gevangen zat, drong er bij de koning op aan, dat hij ter dood gebracht zou worden. Herodes echter had ontzag voor zijn gevangene en was tevens bevreesd voor het volk. Daarom durfde hij een doodvonnis niet te velen.

In het jaar 32 van onze jaartelling - het is ten tijde van het joodse paasfeest - (maart-april), gebeurt het dat de koning ter gelegenheid van zijn verjaardag aan zijn hovelingen een luisterrijke maaltijd geeft, waarbij het dochttertje van Herodias, Salomé, tot genoegen van al deze lichtzinnige lieden, zeer mooi danst. Herodes, al zeer door drank beneveld en beschonken, vond daarin zulk een behagen, dat hij met dure eden bezwoor het danseresje alles te geven, wat ze maar hebben wilde, tot zelfs "de helft van mijn koninkrijk toe". (Marc. 6/23). Nu had Herodias gelegenheid zich op Johannes te wreken en zei tegen haar dochttertje: "Kindlief, vraag het hoofd van Johannes", en aldus deed zij.

Wel werd de koning bedroefd, maar vanwege zijn eed en omwille van de vele gasten, wilde hij haar niet teleurstellen en gaf daarom bevel de Doper te onthoofden en het hoofd op een schotel in de feestzaal te brengen.

Dit was het einde van de laatste nog oud-testamentische figuur, en tevens de opening naar het nieuwe testament. Daarom is deze dag liturgisch gezien, al sinds eeuwen een der mijlpalen van het kerkelijk jaar en heeft ooit behoord tot de z.g. verplichte feestdagen wat hij bij de Oosterse Christenen nog is tot heden toe.

De vermelding van dit feest in de oudste ons bekende boeken zoals het martyrologium van St. Hieronymus uit midden 5e eeuw en de sacramentaria of missaals van de pausen Gelasius en Gregorius uit begin 7e eeuw, bewijzen de hoge euderdom ervan in onze latijnse kerk van het westen.

Het werd eerst genoemd: *dedicatio sepulchri Sancti Joannis Baptistae* = plechtige inwijding van de graf-tombe van St. Jan de Doper; later heette het: *decollatio S.J.B.* = St. Jans Onthoofding.

De marteldood van de voorloper des Heren, vond plaats zoals reeds gezegd, in het jaar 32, in maart-april, rond pasen.

Om hem beter te kunnen eren heeft men de dag van 29 augustus gekozen, omdat op die dag tevens herdacht wordt hoe men zijn hoofd voor de tweede maal heeft teruggevonden en wel te Emese, het tegenwoordige Homs in Syrie.

Weliswaar wenste de wrede Herodias, dat het ontzielde lichaam van Johannes onbegraven zou blijven, om hem zo - volgens toenmalig geloof - ook de rust in het dodenrijk te ontnemen, maar deze wens werd niet ingewilligd. Leerlingen van Johannes mochten het onthoofde lichaam uit de gevangenis halen en het begraven - echter buiten het grensgebied van Herodes

Antipas. Daarom gingen ze naar Sebaste - het vroegere Samaria - om hun profeet bij te zetten in het profetengraf van Eliseus en Abdias.

In het jaar 362, en wel op de verjaardag van zijn onthoofding, werd op last van keizer Julianus, bijgenaamd de afvallige, het graf te Sebaste geopend, en moest het gebeente verbrand worden tot as en over het land worden uitgestrooid. Hiermee hoopte hij een einde te maken aan de talloze wonderen, die daar geschieden. Een klein gedeelte echter van de relieken kon veilig geborgen worden. Een tiental jaren tevoren n.l. in 353, was door twee monniken in Jerusalem, in het voormalige paleis, het hoofd van St. Jan gevonden, gehuld in een leren zak. Op verzoek van de pas door de patriarch van Constantinopel gekroonde Byzantijnse keizer Marcianus brachten ze het naar de bloeiende Christengemeente van Edessa in Mesopotamië, waar het echter vrij spoedig verdween totdat men het op wonderbaarlijke wijze een honderdtal jaren later terugvindt in Emese in Syrië. En daarom is volgens het romeins martyrologium de 29ste augustus "de dag van de tweede vinding van zijn eerbiedwaardig hoofd".

En veel kerken beroemen zich erop een deel van de relieken van St. Jan te bezitten zoals de kathedralen van Amiens, van Poitiers, Genua, de dom van Breslau, en niet te vergeten het Orthodoxe patriarchaat van Constantinopel.

Dat is het feest.

En nu de folklore.

We staan aan het einde van de oogst. Een menigte van godsdienstige en magische gebruiken, die in de meest verschillende motieven hun oorsprong vinden, hebben betrekking op de oogst. Daarbij gaat het er werkelijk niet alleen om, God te danken voor de ontvangen zegen,

maar evenzeer om de volgende opbrengst gunstig te beïnvloeden. Daarvoor dienen o.a. een speciale behandeling van de eerste en vooral van de laatste schoof, processies om de akkers heen, oogstmaaltijden en andere.

Bij onze Germaanse voorouders ging iets dergelijks met veel oeremonieel en feestelijkheden gepaard, ter ere der goden, met name Thor, de God van de oogst en vrouwe Holle, de levensgodin, ook wel Frau Gode genoemd.

Vooraf het inhalen van de laatste schoof van de akker geschiedde met veel plechtigheid.

Deze laatste schoof - het vergodendel - geheten of deel bestemd voor Vrouw Gode = vrouw Holle, was oorspronkelijk het symbool van de levensgeest, die meestal als een vrouwelijk wezen gedacht werd en daarom was de schoof als vrouw opgetuigd.

In gekerstende streken kreeg de laatste schoof de vorm van een man. Met veel moeite immers had de Kerk in het Credo de belijdenis kunnen opnemen van de H. Geest, die Héér is en het leven geeft. Spiritus Sanctum Dominum. Lange tijd namelijk verkeerden veel godgeleerde denkers in de mening dat de H. Geest het vrouwelijk element was in de Godheid.

Vrouw Gode = vrouw Holle werd toen voorgesteld als een boosaardige heks, die met een "roggewolf" probeerde de oogst te vernietigen. Maar het "olle wief" kon niet op tegen St. Jan.

In twente en de Achterhoek - maar ook elders - heette het, dat ze zich met haar demonische macht schuil hield in de laatste schoof, in de vorm van een haan, die daarom "stoppelhaan" genoemd werd.

In het Belgische plaatsje Kachtem bij Roeselare (West-Vlaanderen) bestond lang het gebruik om hoenders te offeren, waarvan één werd losgekocht en als "pelgrim" voorzien van zegen, naar de boerenhoeven werd gebracht om het vee tegen ziekte te behoeden.

In mijn eigen geboortestreek, het Groninger land, was het einde van de oogsttijd de koolzaadoogst. Tot in het begin der jaren 1900 kende men daar het feest van de koolhaas of koolzaadhaas. Hij werd verondersteld in het koolzaad op het veld te zitten.

De boerin en de meiden maakten van riet, stro of hooi een haasfiguur, die met linten en veldbloemen versierd werd en op de laatste schoof werd geplaatst. Als men aan die laatste schoof toe was moest de boer eerst trakteren. Onderwijl kroop een jongen in de laatste vracht koolzaad en liet zich door de arbeiders door middel van een draagzeil of dorskleed naar de hoeve brengen. Deze jongen wordt "arenlezer" genoemd en heet de haas gevangen te hebben. Daar bood hij de koolzaadhaas aan de boer aan. Het gebeurde ook wel dat de boer samen met de haas van het veld naar de hoeven gedragen werd.

Bij het zien van de "haas" zetten allen hun pet af en blootshoofds en staande werd een heildronk naar binnen gewerkt. Dan werd de haas tegelijk met de laatste schoof stukgedorst en ieder trachtte er iets van in handen te krijgen, om op die manier een gelukkige toekomst te mogen hebben.

Na zich wat opgeknaapt te hebben liet ieder zich het "oogstmaal" goed smaken, dat bestond uit een soort karnemelkse meelpap met stroop of rozijnen, en een schaal aardappelen met ham, waarbij een mostersaus paste.

Een aardige beschrijving van zo'n feest staat in "Hazelhoff's Groninger Almanak voor het jaar 1857". Maar in die laatste schoof mocht men zich geen goddelijk wezen voorstellen, hoewel men dat nog lang gedaan heeft, door er Freyr, de Boonheer (O Bone Domine!) in te zien, de in mannengedaante voorgestelde vegetatiegod.

Deze laatste schoof werd op een praalwagen gezet, versierd met takken van de lijsterbes en de eik. Nu is

↳ De haas gold als een vruchtbaarheidsdemon, speciaal voor koolzaad.

het woord "lijsterbes" een latere benaming voor wat men onder andere in het Engels en Fries nog aanduidt met quickbeam, dat niets anders betekent dan "boom des levens". Als we nu bedenken dat de lijsterbes Thors heilige boom was, waarin veel geneeskraft zit, kan men zich voorstellen, dat de Kerk nog bevreesd was voor bijgelovige - afgodische - praktijken. Ze stelde dan ook St. Jan de Doper voor als de laatste schoof op de akker van het Oude Testament, die triomfantelijk in de schuur wordt geleid van het Nieuwe Testament.

Het feestelijk binnenhalen van de laatste schoof wordt de "martelgans" genoemd, voornamelijk in Limburg. Over de betekenis van deze benaming zijn de meningen nog al verdeeld. Zo is aanvankelijk gedacht aan verband tussen Martel en Sint Maarten, op wiens feestdag (11 november) de gans een geliefd gerecht was. Dit vermoeden is hoogst twijfelachtig.

De Valkenburgse auteur Th. Dorren, in zijn in 1931 geschreven werk "De Maasgouw" veronderstelt dat de benaming ontstaan kan zijn uit "Malder Gods". Malder is een graanmaat van + 120 kilo, de hoeveelheid, die gewoonlijk ineens naar de molen gebracht werd. Het eerste maalsel, malder, nam bij de Christenen de plaats in van het vroegere heidense goden-offer, dat ook bestond uit het eerste graan van de nieuwe oogst. Het werd aan de zieleherders van de plaatselijke parochie aangeboden, ter ere Gods, vandaar "Malder Gods". Dit aanbieden aan de parochieherders heeft trouwens duidelijk zijn fundament in het oude testament. In het derde boek Moses, Leviticus hoofdstuk 23, staat: Yahweh sprak tot Moses: Zeg aan de Israëlieten: Wanneer gij komt om uw oogst binnen te halen, zult gij één schoof naar de priester brengen voor uw heil. En verder wordt door Yahweh nog verordonneerd: "Bij het binnenhalen van de oogst, moogt gij een hoek van

de akker niet geheel afmaaien, en ook moogt gij bij het oogsten achterblijvende aren niet meenemen. Dat zal het deel zijn van de armen en vreemdelingen die onder u wonen".

Doctor H. Knippenberg (jaargang 1947 van Volkskunde) wil martelgans zien als vervorming van Bartelgans, zodat gedacht kan worden aan een oogstfeest op St. Bartolomeusdag (25 augustus) met een gans als feestgerecht.

Persoonlijk zie ik in martelgans de oorspronkelijke betekenis van martelaar, te weten - getuige - terug en duidt dan op St. Jan de Doper die, volgens het evangelie "van God gezonden was, om getuigenis te geven van het Licht, opdat allen zouden geloven door hem, (Joan. 1/1-14) en die zijn leven heeft gegeven als martelaar van de goddelijke zedenwet.

De wijze waarop dat binnenhalen geschiedde, heeft veel weg van de manier waarop eertijds de Perzen en Chaldeeën te velde trokken. Ze zonden drie soorten van personen vooruit om de vreemde volken kennis te geven van hun nadering.

Gezanten, n.l. die vrede en genade boden aan hen die zich vrijwillig onderwierpen; cf. Nahum 1/15 of 2/1 "Zie, op de bergen gaan de voeten van de vreugdebode die vrede meldt".

Fakkeldragers: om de weerspanningen aan te duiden, dat zij met al hun bezittingen aan het vuur zouden worden prijsgegeven, en

Trompetters: die de grote kracht der Perzen en Chaldeeërs moesten uitbazuinen.

Zo werd van het oogstveld een gezant (soms ook meerdere gezanten) naar de hoeve gezonden - vaak een jongen in witte broek met een strohoed op, waaromheen een keurig lint en met een hooivork waarop een bos stro bevestigd was, op de schouder. Hij zong dan :

Moer - moer, de pan moet op het vuur
Hier hebben we de laatste gerven,
boven in de bergen, boven in de stoppen,
wanneer zullen we soppen?
Soppen wij vanavond niet, dan soppen wij 't hele
jaar niet.

Onderwijl ging het op het oogstveld naar het hoogtepunt, waarin zich de spanning ontladde in een laatste vlegelslag, die allen tegelijk met grote heftigheid moesten slaan : het z.g. "droffen". Hierin zou men de fakkeldragers gesymboliseerd kunnen zien, terwijl ze de trompetters verzinnebeelden in hun strijdlid :

Hooi, hooi, boekende strooi, haverekaf
Koren moet af
't avond eten we panneke vet
vroeg gaan eten - laat naar bed.
Hoera, hoera, hoera !

De allerlaatste slag kwam toe aan de oudste knecht van de hoeve - aan de korrels van die laatste slag hechte men bijzondere waarde want daarvan kon de volgende opbrengst afhangen - en dan vlocht men van de halmen een krans, waarmee de laatste schoof bekranst werd, die plechtig werd overgebracht naar de hoeve.

Daar stond dan de laisfooi gereed (lais betekent stroman - pop) (fooi = maaltijd, inzonderheid afscheidsmaal) waarbij spekpannekoeken met stroop en een haneboutje de hoofdschotel vormden, met als nagerecht een gesuikerde pap, of als voorgerecht de "Hamelsoep" = soep met schapevlees.

Bij de laisfooi werden normaal drie dronken uitgebracht. Misschien mag men hierin nog een restant zien van de godsdienst der Germanen, waarvan wij weten dat bij het offer drie dranken genuttigd werden die ge-

wijd waren aan:

- 1) de oppergod Wodan met bede voor vorst en vaderland;
- 2) de vegetatiegod Freyr, met bede voor de oogst van het komend jaar;
- 3) Njord, de vader van Freyr en hemelse hogepriester van Wodan, met bede om vrede voor de hele familie.

Het is deze Njord, die gestalte krijgt in de persoon van de oudste knecht, die de allerlaatste slag met de vlegel doet op het oogstveld.

De drank die geschonken werd was de "mede" of "mee". Het was een soort likeur verkregen door gisting uit gekruide honing. Er werd een pittige smaak aan gegeven door toevoeging van de geurige bloesem van "lieve-vrouwe-bedstro" (*aspergula odorata*).

Ook voegde men er "meekrap" (*Rubia*) aan toe, (mee = roodte) in de volksmond : lieve-vrouwe-bloed (sang notre Dame) geheten, vanwege de bloedrode kleur die de drank daardoor kreeg en om de verwantschap met lieve-vrouwe-bedstro.

In de Germaanse mythologie is "mee" een godendrank, te vergelijken met de nectar van de Romeinen.

Bij tal van Indo-Germaanse volkeren werd deze drank gedronken als extase-verwekkend middel.

Meekrap kleurde de mantel van St. Martinus en schonk ons vaderland het specifieke rood van de nationale vlag.

Deze plant is geneeskrachtig voor de ingewanden.

B.H.A. Fokkelman.

Eersel.